

SOCIALDEMOKRATIET OG KRISTENDOMMEN

Stauning og Keir Hardie 1913

ved Bruce Aubry

I september 1913 var James Keir Hardie¹ på nippet til at foretage en foredragsrejse i de fire skandinaviske lande, men han var ikke længe om at indse, at et sådant besøg indebar farer for den internationalismens ånd, som han havde viet så meget af sit liv til.

Den kristne socialist Francis Herbert Stead,² som var forstander for Browning Hall i Walworth havde indført en årlig »arbejdsuge« (*Labour Week*) i sit arbejderherberg i Syd-London.

»Institutionen vidste sig fra begyndelsen kaldet til at fremme arbejderbevægelsen i religionen... men om den fremtrædende rolle Vor Herre Christus havde bestemt den til at spille indenfor bevægelsen vidste ingen i begyndelsen foruden Han ... Ved pinsetide i 1908 ... da et førende medlem af *Labour Party* viste 120 tyske arbejdere rundt i parlamentsbygningen, stillede han overfor et forslag om en uge med religiøse møder og taler af *Labour Party* parlamentsmedlemmer. Men ideen befandtes ikke opportun. En beslutning blev omsider fremskyndet ved åbenbaringen af den folkelige bevidsthed ved parlamentsvalget i 1910«.³

Den første »arbejderuge« begyndte den 1. maj 1910, og hver aften holdt en kendt arbejderfører et foredrag om religionens betydning for arbejderklassen. Talerne var John Hodge, MP for Gorton; Arthur Henderson, MP for Barnard Castle; Philip Snowden, MP for Blackburn; Walter Hudson, MP for Newcastle-on-Tyne; J. Keir Hardie, MP for Merthyr; Will Crooks, MP for Woolwich; George Landsbury, MP for Bow og Bromley; Will Steadman, sekretær for TUC; og Arthur Peters, organisationsekretær for *Labour Party*. I Browning Halls månedsblad *Fellowship* blev den første arbejderuge beskrevet som en »stor kollektiv hyldest til Kristus fra den engelske arbejderbevægelses førende ledere ... De aflagte vidnesbyrd blev tydeligvis modtaget og brugt af Frelseren. Ved det der skete før, under og efter arbejderugen er vi blevet os Hans bevægende kraft yderligere bevidst.«⁴ Ærkebiskoppen af York slog kraftigt til lyd for at få talerne trykt i bogform og W.A. Hammond udgav dem under titlen *Labour and Religion*.⁵ Denne bog blev oversat til dansk af Valdemar Ammundsen, professor i kirkehistorie ved Københavns universitet, og den udkom i forkortet udgave i 1911.⁶ Professor Ammundsen skrev i sit forord:

»(Med arbejderugen) ... er der her sket en virkelig begivenhed, som man må ønske kendt og overvejet i de videst mulige kredse. Forskellen også fra Maurices og Kingsleys bevægelse er den før nævnte: dette er ikke kristne som forkynder socialisme, men arbejdere, for en stor del socialister, som forkynder kristendom.«⁷

Stead hævdede, at oversættelsen var blevet vel modtaget både i religiøse kredse og arbejderkredse i Skandinavien, og at den var blevet positivt anmeldt i den socialdemokratiske presse i Danmark.⁸ Ammundsens oversættelse blev brugt af finnerne til at lave en udgave på deres eget sprog.

Den anden »arbejderuge« afholdtes i Browning i 1911, og talerne offentliggjordes igen af W. A. Hammond under titlen *Christ and Labour*.⁹ Den succes Ammundsens oversættelse havde fået, gav Kruse »en af lederne af Socialdemokratisk Ungdoms Forbund i Danmark« mod til at udarbejde en dansk udgave af *Christ and Labour*.¹⁰ Den tredje og fjerde »arbejdsuge« afholdtes henholdsvis i Cardiff og Glasgow. Stead fandt, at den femte »arbejderuge« i Browning Hall var den bedste i rækken.¹¹ Han blev inviteret til Lillehammer i Norge for at fortælle historien om denne »arbejderuge« på »en konference med tohundrede kristelige studenter fra de fire skandinaviske folk«. ¹² Denne invitation skyldtes Ammundsens oversættelse, og en konference afholdt i Kristiania i juli 1910 med det formål at diskutere »forholdet mellem kristendom og arbejderklassen. Konferencen nåede til det enstemmige resultat, at noget måtte der gøres, men hvad dette noget var, var skjult for dem«. ¹³ Efter at have hørt Steads beretning bad de delegerede ham gennemrejse deres lande. Han overbeviste dem imidlertid om, at det ville være bedst at udvide »ideen til at invitere to førende *Labour Party* parlamentsmedlemmer til at komme og selv videregive ånden, budskabet og ideen bag arbejderugen«. ¹⁴ Medens Stead var i Lillehammer, traf han formanden for de lokale socialdemokrater, som var kommet for at høre foredraget og som fortalte Stead, at Ammundsens oversættelse læstes af et stort antal norske arbejdere. Denne mand fra Lillehammer var broder til sekretæren for Arbejderpartiets gruppe i Stortinget. Steads norske medarbejder Olaf Devik ¹⁵ satte sig i forbindelse med ham, og Stead mente, at dette ville være nyttigt for at muliggøre en fællessocialdemokratisk-kristelig understøttelse af foredragsrejsen. Desuden, »har jeg fået at vide, at takket være læsning af *Labour and Religion* og især Deres tale, har de norske socialdemokraters holdning til kristendommen undergået en meget hurtig forandring. Under den nyligt afsluttede valgkamp afviste de socialdemokratiske ledere kraftigt anklagen om, at Socialdemokratiet var fjendtligt overfor kristendommen, skønt deres modstandere havde gjort mest muligt ud af netop denne anklage. Altså synes tiden både i politisk og religiøs henseende moden til det budskab, De kommer med«. ¹⁶

Arthur Henderson ¹⁷ og J. Keir Hardie var de to *Labour Party* parlamentsmedlemmer, som Stead havde valgt til at ledsage sig på rundrejsen. Den 1. december 1912 sendte Olaf Devik forslag til rejsens program.

»Hvis De kan tilbringe to uger i Skandinavien omfattende tre søndage, vil jeg foreslå følgende plan. Først rejser De til København fra søndag til onsdag; torsdag tager De til Stockholm og bliver dér til søndag; mandag tager De til Göteborg, hvor De taler om tirsdagen; onsdag til Kristiania, hvor De bliver til søndag. Fra Kristiania tager De toget til Bergen og bliver der om muligt en dag. For Kristianas vedkommende tror jeg følgende arrangement vil være egnet: den første aften, torsdag, et møde i »Folkets hus«, hvor der er plads til 1200. Næste dags dels konference med arbejderførere her i Kristiania, dels offentlige møder i forskellige dele af byen. Jeg tror, det vil være praktisk på hvert af møderne at have en af de engelske gæster og en nordmand. Så vidt jeg kan se for øjeblikket, vil det ikke blive vanskeligt at få 4 - 5 af vore bedste folk til at deltage som talere ved sådanne møder. Den sidste dag, søndag, ville et stort møde i vores største sal, Calmayergartens missionshus, hvor der er siddepladser til 3000, være finalen på Deres besøg. Hvis årstiden og vejret tillader det, kan der også arrangeres udendørs møder.«¹⁸

Arthur Henderson foreslog, at rundrejsen skulle finde sted i de fjorten dage, der lå lige før den 20. september.¹⁹ Hardie havde modtaget andre indbydelser til at rejse til udlandet i løbet af sommeren 1913. Skønt den internationale kongres, der skulle afholdes i Wien, var blevet udskudt, havde han alligevel til hensigt at besøge Canada og USA. Stead ville have ham til at slå Nordamerika- og Skandinaviensturen sammen ved at rejse fra New York til Bergen. »Jeg håber inderligt, at De vil være i stand til at modtage den skandinaviske indbydelse, når den kommer. Hvis De bliver nødt til at vælge mellem de to rejser, har jeg en fornemmelse af, at Canada og Vestamerika kan vente. Dem kommer vi jo hele tiden i kontakt med via den engelske trykpressen. Men en åben dør til Skandinavien udgør en meget mere enestående mulighed.«²⁰

Den planlagte Nordamerikarejse udgjorde ikke den eneste interessekonflikt, Hardie stod overfor. Skønt han var en overbevist kristen, indså han, at hans socialdemokratiske kammerater på kontinentet så anderledes på forholdet mellem religion og politik. Han havde allerede besøgt Skandinavien under Internationalens kongres i København i 1910 og havde truffet lederne af Socialdemokratiet.²¹ Hardie skrev til Stauning²² og modtog dennes svar:

»Det besøg, De taler om, er helt ukendt for partiet. Vi samarbejder overhovedet ikke med de kristelige organisationer (der omfatter både arbejdstagere og -givere); disse er fjendtligt indstillet overfor vore organisationer, først og fremmest fordi de under strejker har skaffet arbejdskraft - strejkebrydere - til arbejdsgiverne, og i denne henseende er de blevet understøttet af de kristelige foreninger i egentlig forstand. De oplysninger De har modtaget, er således ikke rigtige; der findes imidlertid folk i de kristelige organisationer, der kalder sig socialdemokrater; måske er det disse folk, der står bag det omtalte besøg.«²³

Hardie havde også skrevet til Magnus Nilsen fra det norske Arbeiderparti, og denne svarede:

»Vi skal herved meddele Dem, at det ville glæde os at have en konference med Dem og hr. Henderson, hvis en sådan kan arrangeres af hr. Stead og *Christian Social Work*. Vi formoder da også at vore partiorganisationer i Sverige og Danmark vil gå ind i dette arrangement.«²⁴

Fra Stockholm skrev Branting til Hardie:

»I Sverige har der hidtil ikke været nogen kristelig organisation, der har været rede til at gøre fælles sag med den socialistiske bevægelse. Men jeg tror, at Deres forestående besøg kan ændre dette. I bevægelsen har vi kristne heriblandt præster, f.eks. er to af vore rigsdagsmænd præster i den svenske folkekirke. Nu vil der blive taget et initiativ af hr. N. Beskow, lærer og frimenighedspræst i Djursholm (en forstad til Stockholm), en personlig ven, tror jeg, til Deres ven, hr. Stead, for at organisere sindsligevægtige kristelige socialister (måske vil et vist antal teologistuderende i Lund træde ind). Denne lille kreds vil så træffe foranstaltningerne i samarbejde med partiet. Jeg håber, at Deres besøg på den måde vil blive godt arrangeret, og jeg ønsker Dem hjertelig velkommen til Sverige.«²⁵

Det lader ikke til, at F. Herbert Stead var klar over den modstand, som lederne af det danske Socialdemokrati havde givet udtryk for eller nødvendigheden af enighed mellem de tre skandinaviske Socialdemokratier. Han skrev til Hardie, at Olaf Devik havde skrevet for at meddele ham, at partisekretæren for det norske Arbeiderparti vil skrive til lederne af arbejderorganisationerne i Danmark og Sverige. Han har spurgt formanden for det danske parti, der svarede, at det danske parti uden tvivl ville være med. Der vil snart, siger han, blive nedsat et udvalg til forberedelse af besøget og til at tage stilling til planerne.«²⁶ En måned senere skrev Magnus Nilsen til Hardie, at »vores forberedelser til Deres og hr. Hendersons konferencer her i byen er ved at blive truffet.«²⁷ I skarp modsætning til det norske og svenske Socialdemokratis villighed til at hjælpe med rejsen vedblev Stauning at modsætte sig planerne.

»Men nu har vi modtaget en meddelelse fra det norske Socialdemokratis foretningsudvalg, hvori det siges, at partiet er blevet bedt om at deltage i arrangementet af møder med repræsentanter fra »Christian Social Work« i London, såfremt man kunne regne med Keir Hardie og Henderson som foredragsholdere. Desuden spørger det norske foretningsudvalg os, om det danske socialdemokratiske parti vil gå ind på denne plan, således at foredragene også kan holdes i Danmark. Samtidig har delegerede fra en række kristelige foreninger, repræsenteret ved en vis missionær Norlev, sendt mig et brev, ifølge hvilket en sådan plan har været overvejet i nogen tid.«²⁸

Stauning fortsatte med at forklare det danske Socialdemokratis stilling til spørgsmålet om religion.

»Socialdemokratiet har altid holdt meget stærkt på princippet, at religion må være en absolut privatsag¹²⁹ - og dette punkt har altid været et vigtigt led i vort program; derfor blander vi os ikke og har aldrig blandet os i den slags sager; religiøse møder har altid været os ligegyldige. Og vi har aldrig haft nogen grund til at være taknemmelige overfor dem, der blander religiøse og sociale problemer sammen, for når alt kom til alt har de altid vist sig at være vores fjender, hvis virkelige mål var at holde arbejderne borte fra Socialdemokratiet og fagforeningerne. Således har en kristelig organisation ved navn Kristeligt Dansk Fællesforbund eksisteret her i landet i mange år. Formålet er faktisk at holde de 'kristne' uden for fagforeningerne og Socialdemokratiet; inden for nogle fag har den forårsaget ret alvorlige konflikter og prøver at slutte særlige overenskomster med arbejdsgiverne. Desuden har den gentagne gange under konflikter tilbudt så mange af sine medlemmer som muligt at arbejde for arbejdsgiverne istedet for de strejkende arbejdere. Der findes også en 'Kristelig Ungdomsorganisation', som man her almindeligvis betragter som en forberedelsesskole til senere indtræden i det omtalte forbund. Naturligvis er Socialdemokratiet ikke, og kan ikke være, venligt stemt overfor forbund af denne art. Partiet og fagforeningerne bekæmper dem, og der er ingen mulighed for samarbejde. Hvad angår de øvrige kristelige organisationer, har vi hidtil stillet os neutralt, fordi de ikke har angrebet os direkte. Men hvis man betragter de folk, der er ledere af næsten alle disse organisationer, finder man, at de fleste af dem i virkeligheden er blandt vore bitreste fjender. Nogle af dem har, skønt de har været medlemmer af Socialdemokratiet, i den senere tid kompromitteret sig ved at deltage i en militærpropaganda sat i gang af nogle af vore mest reaktionære elementer, en propaganda der også omfatter offentlige indsamlinger af midler til at bygge forter, støbe kanoner osv. De kristelige organisationer udgiver i København et dagblad, hvis redaktører altid er i direkte opposition til vore ideer og arbejde både politisk og fagligt. Denne avis prøver ustandseligt at kaste mistanke af enhver art på lederne af vort parti og fagforeningerne, navnlig fordi disse energisk fastholder upartiskhed med hensyn til det religiøse spørgsmål, hvilket jo er et yderst vigtigt punkt i vort program. Det besøg, de kristelige organisationer nu ønsker, skal uden tvivl udnyttes mod Socialdemokratiet. Keir Hardie og Henderson vil af vore modstandere blive brugt til at bevise overfor arbejderne, hvor 'slette' lederne af det danske socialdemokratiske parti er. Deres ord vil blive misbrugt, og vore fjender vil triumfere! De vil derfor forstå, at vi ikke kan gå ind i et samarbejde med organisationerne og med lederne af den 'kristelige bevægelse'. Vore partifæller vil ikke kunne forstå vore motiver, hvis vi gjorde det. Vort svar til det norske socialdemokratiske parti vil derfor med sikkerhed blive et afslag. Men De kan føle Dem helt overbevist om, at det danske Socialdemokrati med fornøjelse ville fremme et sådant arrangement, hvis formålet med rejsen var at sprede faglig og politisk oplysning. Hvis De, kære partifælle, havde talt

om et forslag af denne art, ville vi modtage det med den største venlighed. De vil sikkert undskylde, at jeg sender Dem denne lange redegørelse, men sagen har nu antaget sådanne komplikationer, at jeg føler mig forårsaget til at forklare vor faktiske holdning for Dem. Det ville glæde os meget at modtage Deres svar hurtigt, da vi naturligvis ikke kan sende et endeligt svar til Norge etc., før vi kender Deres syn på sagen.«³⁰

Efter at Hardie havde svaret på denne forklaring af situationen i Danmark,³¹ skrev Stauning igen.

»Jeg har modtaget Deres brev og skal herved meddele Dem, at Deres besøg under de omtalte omstændigheder næppe vil vise sig gavnlige for partiet; desuden er vi alle for tiden optaget af valgkampen, og følgelig kan forretningsudvalget ikke træde sammen før efter den 20. maj, så jeg kan ikke sende Dem forretningsudvalgets mening før dette tidspunkt.«³²

I sit næste brev til Hardie kunne den danske leder viderebringe forretningsudvalgets mening.

»Partiets forretningsudvalg har nu igen beskæftiget sig med spørgsmålet om den forestående rejse til Skandinavien og henviser til den redegørelse, jeg har sendt Dem. Forretningsudvalget må endvidere fraråde besøget under de nuværende omstændigheder men overlader det naturligvis helt til Dem og hr. Henderson, om De vil komme til Skandinavien alene som de religiøse foreningers gæster. Jeg beklager, at sagen stiller sig på denne måde, for det danske Socialdemokrati ville være overordentligt glad ved at modtage Dem her og på anden måde få lejlighed til at høre, hvad De måtte have at sige vedrørende den socialistiske bevægelse blandt arbejderne; - men så håber vi på det en anden gang.«³³

Nu var det blevet det norske Socialdemokratis tur til at sige fra.

»Som De tidligere har erfaret gennem Cand. Devik havde hovedbestyrelsen for det socialdemokratiske parti og vor gruppe i Stortinget til hensigt at invitere hr. Keir Hardie og hr. Henderson som repræsentanter for Christian Social Work til en foredragsrejse i de skandinaviske lande, *under forudsætning af, at det svenske og danske socialistparti også gik ind for det*. Jeg har nu modtaget endelige oplysninger fra Sverige og Danmark, om at forretningsudvalgene i disse lande på grund af visse omstændigheder ikke kan være med i arrangementet, og det er herfter umuligt i år at sende Dem en officiel fællesinvitation fra vore partiorganisationer. Men der er stadig den mulighed at danne komiteer blandt de interesserede i sagen, og vi vil nu prøve dette.«³⁴

Efter at så megen støtte var faldet bort, havde pastor Sirenus i Helsinki taget imod Hardies og Hendersons tilbud om at besøge Finland, såfremt de zaristiske myndig-

heder ville tillade det.³⁵ Men Hardie havde truffet sin beslutning efter at være kommet tilbage fra årskongressen for den internationale kvindelige stemmeretsalliance i Budapest.

»Partiets holdning gør det meget vanskeligt i det mindste for mig at gå videre med ideen, skønt jeg vil lade muligheden stå åben en uge eller ti dages tid endnu for at se, hvad der kommer ud af det. De kan sikkert forstå, at jeg ikke kan deltage i noget, som mine socialistiske kammerater i de forskellige lande kunne tage ilde op.«³⁵

Stead vedblev at prøve på at holde rejsen levende og sagde til Hardie, at han »fuldtud forstod (den) generøse loyalitet (Hardie) nærede overfor (sine) kammerater i Socialdemokratiet«. Men »samtidig indebærer den kendsgerning, at man som parti nar afvist den slående fornyelse, det er at invitere Dem til at tage på en rejse for »arbejderugen«, ikke på nogen måde, at man ville have noget at indvende imod, at De kom på privat opfordring. Det har man, hvis jeg husker det danske brev rigtigt, selv foreslået, og de norske socialdemokrater er selv gået i gang med at sørge for en privat invitation. Således kunne Deres akcept af en sådan invitation ikke blive anset som ukammeratlig eller fornærmelig.«³⁷ Steads udlægning af 'det danske brev' tyder på, at Hardie havde vist ham det korte brev af 6. juni og ikke den lange redegørelse af 24. april. En uge senere modtog Stead en formel invitation fra pastor Sirenus til at komme til Finland i september, og »hvis besøget i de øvrige skandinaviske lande ikke bliver til noget, vil det finske udvalg dække alle vore udgifter og ville være glad for at få vort besøg udvidet med nogle dage.«³⁸

J. Keir Hardie ville ikke risikere at fornærme sine skandinaviske kammerater og afslog derfor pastor Sirenus invitation. »Jeg beklager«, skriver Stead »at De ikke ser Dem istand til at modtage indbydelsen fra Finland. Men skænk endelig ikke mine følelser den mindste tanke. Spørgsmålet var simpelthen, om denne indbydelse var en kaldelse fra Gud. Hvis den var, må den modtages ligemeget hvad. Hvis den ikke var det, er vore følelser en uvedkommende ting for ikke at sige en uforkammethed. Vi er, håber jeg, hver især 'i Herrens tjeneste'.«³⁹ For ikke at skuffe pastor Sirenus alt for meget besluttede Stead at tilbyde selv at tage afsted.

Den 3. september 1913 tog E. Herbert Stead ud på en rundrejse i Skandinavien. Han sagde til Hardie, at han ville prøve at planlægge en rejse til september 1914, og at Arthur Henderson var parat til at overveje det. »Må jeg have lov at sige, at De vil tænke over sagen til den tid, eller hvilket andet tidspunkt?«⁴⁰ Der er nedkrasset blyantsnotat på dette brev, hvori Hardie beder sin sekretær svare:

»Næste år mødes Internationalen i Wien om efteråret & når jeg skal være med der, er intet andet muligt. Men der kommer flere år efter dette. De bedste hilsener.«⁴¹

Men næste år var 1914 og Internationalen skulle blive ødelagt af udbruddet af I Verdenskrig. Den internationalismens ånd, som Hardie havde levet og kæmpet for skulle aldrig blive genoplivet. Tragedien skulle slå ham ihjel i 1915, og han kom aldrig til at besøge Skandinavien igen.

NOTER

1. James Keir Hardie (1856-1915), der som 10-årig begyndte at arbejde i Skotlands kulminer, virkede i en årrække som journalist ved arbejderblade og som fagforeningsleder. I 1892 blev han valgt til underhuset som uafhængig arbejderrepræsentant (én af de to første), og det følgende år var han den ledende skikkelse ved stiftelsen af det socialistiske *Independent Labour Party*, hvis formand han blev fra 1894 til 1900. Efter et valgnederlag i 1895 blev han atter i 1900 valgt til underhuset, hvor han sad til sin død. Ved *Trades Union Congress's* tilslutning i 1900 til oprettelsen af *Labour Representation Committees* (uafhængige arbejdervælgerforeninger) i samarbejde med Hardies parti - og derved en løsrivelse fra Det Liberale Partis formynderskab - og på dette grundlag dannelsen af et samlet parlamentarisk arbejderparti i 1906 med Hardie som første formand, anses Hardie frem for nogen anden for at være grundlæggeren af det moderne *Labour Party*. Hardie repræsenterede en ikke-marxistisk og teorifattig form for socialisme, som dog i forhold til den samtidige Fabianisme var mere radikal i kravet om en hurtig socialisering af hele samfundsøkonomien. For Hardie var denne det eneste naturlige grundlag for en slags universelt broderskab og social retfærdighed. (Jfr. hans brev til Stauning, note 31 og til-læg II.).
2. Francis Herbert Stead (1857-1928) var frimenighedspræst (*Congregationalist*) og journalist; bror til den kendte journalist og folkebevægelsesskribent, William Thomas Stead (1849-1912), som gik ned med »Titanic«.
3. F.H. Stead: *Eighteen Years in a City Swarm*. London, W.A. Hammond, 1913. s. 196 f. Antagelig hentyder Stead til, at Det Konservative Parti - til trods for en betydelig fremgang på bekostning af Det liberale Parti ved valget i januar 1910 - alligevel ikke fik tilstrækkelig 'folkelig' opbakning til fortsat at støtte overhusets afvisning af den liberale regerings finanslovsforslag. Muligvis hentyder han også til Arbejdspartiets beskedne fremgang fra 30 til 40 mandater (ud af ialt 670).
4. Sst., s. 199
5. *Labour and Religion*. London, W.A. Hammond, 1910.
6. *Engelske Arbejderførere om Kristendommen*. Kbh., 1911.
7. Sst. Jfr. F.H. Stead: *Eighteen Years in a City Swarm*. London, 1913. s. 200.
8. Sst.
9. *Christ and Labour*. London, W.A. Hammond, 1911.
10. Hardie havde truffet en Alfred Kruse fra *Kristeligt Dagblad* i København på Internationa- lens kongres i 1910.
11. F.H. Stead: *Eighteen Years in a City Swarm*. London, 1913. s. 204.
12. Sst., s. 206.
13. F.H. Stead til J.K. Hardie, 5. feb. 1913 (ILP-arkiv).
14. Sst.
15. »Lektor ved universitetet i Christiania og en glødende ung socialdemokrat.« F.H. Stead til J.K. H., 20. feb. 1913 (ILP-arkiv).
16. F.H. Stead til J.K.H., 5. feb. 1913 (ILP-arkiv).
17. Arthur Henderson (1863-1935), støberiarbejder og fagforeningsleder, var medlem af underhuset for *Labour Party* fra 1903 til sin død, bortset fra kortere afbrydelser. Han efterfulgte Hardie som parlamentspartiets formand 1908-10 og igen 1914-17 og 1931-32. Han var partiets sekretær 1912-34, indenrigsminister 1924 og udenrigsminister 1929-31. I mod-sætning til Hardie var han ikke medlem af det mere radikalt socialistiske *Independent Labour Party*, men repræsenterede den dominerende liberalistiske fløj i fagbevægelsens ledelse. Da han blev *Labours* partisekretær i 1912, indmeldte han sig imidlertid i det mere reform-socialistiske *Fabian Society*.
18. F.H. Stead til J.K.H., 5. feb. 1913 (ILP-arkiv).
19. F.H. Stead til J.K.H., 11. dec. 1912 (ILP-arkiv).
20. F.H. Stead til J.K.H., 14. dec. 1912 (ILP-arkiv).
21. Se János Jemnitz' artikel i *Bulletin of the Society for the Study of Labour History*, no. 24 (1972), ss. 30-33.

22. J.K.H. til Stauning, 4. feb. 1913 (ABA-arkiv).
23. Stauning til J.K.H., 11. feb. 1913 (ILP-arkiv).
24. M. Nilsen til J.K.H., 18. marts 1913 (ILP-arkiv). **Forfatterens fremhævelse.**
25. H. Branting til J.K.H., 19. feb. 1913 (ILP-arkiv). *Hardies From Serfdom to Socialism* var blevet oversat til svensk af Primus Nymann, og var udkommet i 1909.
26. F.H. Stead til J.K.H., 20. feb. 1913 (ILP-arkiv).
27. M. Nilsen til J.K.H., 18. marts 1913 (ILP-arkiv).
28. Stauning til J.K.H., 24. april 1913 (ILP-arkiv). Se *tillæg I* ndf.
29. Et af de slagord, der var sat op på væggene ved Internationalens kongres i København i 1910, var: »Religion er en privatsag«. J. Joll: *The Second International*. s. 193.
30. Stauning til J.K.H., 24. april 1913 (ILP-arkiv).
31. J.K.H. til Stauning, 28. april 1913 (ABA-arkiv). Se *tillæg II* ndf.
32. Stauning til J.K.H., 8. maj 1913 (ILP-arkiv).
33. Stauning til J.K.H., 6. juni 1913 (ILP-arkiv).
34. M. Nilsen til F.H. Stead, (ILP-arkiv). **Forfatterens fremhævelse.**
35. F.H. Stead til J.K.H., 24. juni 1913 (ILP-arkiv).
36. J.K.H. til F.H. Stead, 28. juni 1913 (ILP-arkiv).
37. F.H. Stead til J.K.H., 30. juni 1913 (ILP-arkiv).
38. F.H. Stead til J.K.H., 5. juli 1913 (ILP-arkiv).
39. F.H. Stead til J.K.H., 14. juli 1913 (ILP-arkiv).
40. F.H. Stead til J.K.H., 25. aug. 1913 (ILP-arkiv).
41. Sst.

TILLÆG I

Artiklens citater fra Staunings breve til Hardie (d. 11/2, 24/4, 8/5 og 6/6 1913 - jfr. noterne 23,28,30,32,33) er oversættelser af de på engelsk affattede tekster, som Hardie modtog. Disse engelsksprogede breve er imidlertid oversættelser fra Staunings koncepter, som er opbevarede på *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv*. I forhold til Staunings koncepter viser de engelske breve adskillige afvigelser, og stilen er gennemgående noget neddæmpet og mere »diplomatisk«. Til sammenligning gengives nedenfor Staunings breve af 11/2 og 24/4 i de oprindelige danske versioner. Brevet af 11/2 (ligesom 8/5 og 6/6) er i Staunings egen hånd, medens brevet fra april er maskinskrevet og med åben dato - givetvis, fordi det skulle forelægges for partifæller, inden det blev afsendt. Dateringen til den 24/4 stemmer med den engelske version, som Hardie dog (fejlagtigt) refererer til som brevet af den 27/4 i sit svar af 28/4.

Kbh. 11/2 1913.

Kære Partifælle

Det af Dem omtalte Besøg er mig og Partiet her ganske ubekendt. Der er intet Samarbejde mellem Socialdemokratiet og de kristelige Organisationer. Disse står i fjendtligt Forhold til Arbejderpartiet, hovedsagelig fordi der under støtte fra Kristelige Foreninger er oprettet en kristelig Fagorganisation (omfattende baade Mestre og Arbejdere) hvorfra der under Konflikter er leveret Skruebrækkere. Den Oplysning De har faaet er saaledes ikke rigtig, men naturligvis er der i visse kristelige Foreninger ogsaa Folk der *kald*er sig Socialdemokrater og det er jo muligt, at det er disse der beskæftiger sig med nævnte Besøg.

Med soc. Hilsen
[Th. Stauning]

Socialdemokratisk Forbund

*Köbenhavn den 1913
Nr. 187/1913.*

Mr. Keir Hardie

Ærede Partifælle

Som De vil erindre forespurgte De mig under 4. Februar d. A. om hvorvidt det socialdemokratiske Parti var medvirkende ved Arrangementet af et Besøg i Danmark og de andre nordiske Lande. Jeg svarede Dem dengang, at vi ikke havde noget Kendskab til et saadant planlagt Besøg og at vi ikke samarbejdede med de kristelige Organisationer.

Nu har jeg imidlertid faaet en Henvendelse fra det socialdemokratiske Partis Bestyrelse i Norge, hvori det meddeles at der er rettet Henvendelse til Partiet der med Forespørgsel om dette vil medvirke ved Arrangement af Möder for Repræsentanter

fra »*Christian Social Work*« London naar der kunde göres Regning paa *Keir Hardie* og *Henderson* som Foredragsholdere og den norske Parti-Bestyrelse spørger nu om det danske Partis Bestyrelse vil tiltræde Planen saaledes at Turen gaar over Danmark.

Samtidig har jeg faaet Henvendelse fra en Kreds af Repræsentanter for kristelige Foreninger her i landet repræsenteret ved Missionær *Norlev*, hvori Planen ligeledes fremsættes.

I Anledning af det saaledes foreliggende maa jeg først bede Dem oplyse mig om hvorvidt De har givet det Løfte om at være Foredragsholder for de paagældende kristelige Foreninger. -De Henvendelser der foreligger kunde nemlig tyde paa at Deres og *Hendersons* Løfte ikke absolut foreligger og jeg har naturligvis min Tvivl efter vore Brevveksling i Februar.

Dernæst tillader jeg mig at gøre Dem bekendt med Forholdene her i Landet paa det omhandlede Omraade:

Socialdemokratiet har al Tid strængt hævdet: *Religionen en Privatsag*, saaledes som udtrykt i Partiets Program. Som Følge heraf har vi aldrig blandet os i religiøs Mødevirksomhed og vi har aldrig haft Grund til at være taknemlige overfor dem der herhjemme har blandet religiøse og sociale Betragtninger sammen, de har nemlig al Tid vist sig at være vore Fjender, der havde det Formaal at holde Arbejderne borte fra Socialdemokratiet og fra Fagforeningerne.

I en Del Aar har her saaledes bestaaet en kristelig Organisation kaldet »Kristeligt dansk Fællesforbund«. Den optræder som Fagorganisation, arbejder paa at holde de kristelige ude af Arbejderpartiets almindelige Fagforeninger og har i visse Fag afstedkommet ret ondartede Kampe og hertil kommer at den udenom de almindelige Fagforeninger søger at faa Overenskomster med Arbejdsköberne og naar de faglige Konflikter er udbrudt har det kristelige Forbund ved flere Lejligheder hjulpet Arbejdsköberne og leveret de Skruebrækkere som Forbundet kunde skaffe.

Her bestaar ligeledes en kristelig Ungdomsorganisation, der almindeligvis betragtes som Forskole for det foran nævnte Forbund.

Socialdemokratiet kan naturligvis ikke se med Velvilje paa Organisationer af denne Art. Partiet saavel som Fagforeningerne har maattet bekæmpe disse og Samarbejde med dem er naturligvis udelukket.

Overfor andre kristelige Organisationer har vor Stilling været neutral, forsaavidt de har afholdt sig fra Angreb paa Arbejderklassen eller paa vort Parti. Men naar vi ser paa Mændene der staar i Lødelsen for næsten alle kristelige Organisationer, saa ser vi, at de fleste er vore politiske og forbitrede Modstandere. -Enkelte der tilhørte Socialdemokratiet har netop i den sidste Tid kompromiteret sig ved at deltage i en af de mest reaktionære Elementer iværksat militaristisk Agitation og Indsamling til Forsvaret (Befæstninger, Kanoner o.s.v.).

Der udgaar, et af kristelige Organisationer udgivet Dagblad, her i Byen, der ved alle Lejligheder staar som Arbejderklassens Modstandere saavel politisk som under faglige Kampe og der foregaar saavel igennem dette Blad, som paa anden Maa- de en stadig Mistæneliggørelse af Arbejderpartiets Tillidsmænd fordi disse nægter at tage Parti i religiøse Spørgsmål.

Det Besög som de herværende kristelige Foreninger nu önsker iværksat vil utvivlsomt ogsaa blive udnyttet imod Socialdemokratiet. *Keir Hardie* og *Henderson* skal af vore politiske Modstandere bruges som Vidnesbyrd overfor danske Arbejdere om hvor slette de danske Tillidsmænd i Fagforeninger og Socialdemokrati maa anses for at være. Deres Udtalelser vil blive misbrugt og vore Modstandere vil glæde sig.

De vil af foranstaaende kunne forstaa at vi næppe kan indlade os i Samarbejde med de kristelige Bevægelses Organisationer og Ledere. Vore Partifæller vilde ikke kunne forstaa Bevæggrundene om vi gjorde det. Svaret paa de skete Henvendelser bliver derfor ganske sikkert afslaaende. Jeg beder Dem imidlertid være forsikret om at Socialdemokratiet i Danmark meget gerne vilde være medvirkende, hvis det drejede sig om en Rejse i fagligt og socialistisk Oplysningsøjemed. Om De kære Partifælle havde fremsat et saadant Ønske for os skulde vi behandlet det med største Velvilje.

Jeg beder Dem undskylde at jeg har ulejligen Dem med denne længere Redegørelse, men Sagen har antaget Former som gjorde det nödvendigt at jeg klarede vort Standpunkt overfor Dem.

Jeg tör maaske forvente Deres svar på det foranstillede Spørgsmaal, da jeg afventer det för Svar gives paa de skete Henvendelser, og jeg tegner.

med soc. Hilsen
[*Th. Stauning*]

TILLÆG II

Hardies breve til Stauning (d. 4/2 og 28/4 1913 - jfr. noterne 22 og 31) er opbevarede på *Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv* sammen med de danske oversættelser, som Stauning læste. Både originalerne og oversættelserne gengives her i deres helhed. Brevet af d. 28 april er bemærkelsesværdigt for det klare udtryk, Hardie giver for sin holdning til kristendommen oog socialismen.

10 Nevill's Court,
London, E.C.
Feb. 4th 1913

Dear Comrade,

I have been approached by a brother of the late Mr. W. T. Stead inviting me to pay a visit to Denmark, Norway and Sweden in the autumn. Mr. Stead takes a very active part here in London in Christian Social work, and he informs me that the proposed visit to the three countries named above is to be undertaken under the joint auspices of the Socialist and Labour movements and some Christian organisation. Before giving any definite reply to the invitation I want to be sure of my

ground, as I do not wish to accept unless I am quite sure that the arrangements are *bona fide* and that the Socialist Party is cooperating. Perhaps you will be good enough to advise me on this matter at your very earliest convenience as Mr. Stead is now pressing for a definite reply.

With all good wishes, I am,

Yours fraternally
[sign.] *J. Keir Hardie*

10 Nevill's Court, London, E.C.
4. Febr. 1913

Kære Kammerat,

En broder til afdøde W. T. Stead har henvendt sig til mig med Opfordring til at besøge Danmark, Norge og Sverig til Efteraaret. Hr. Stead tager meget aktiv Del her i London i Kristelig socialt Arbejde, og har sagt mig, at dette Besøg skulle foretages under Medvirkning og Støtte baade fra den socialistiske Arbejderbevægelse og nogle af de kristelige Organisationer. Men førend jeg vil give ham endeligt Svar, vil jeg være sikker i min Sag, og bestemt vide om Arrangementet er *fuldtud ærligt* ment, og om Socialistpartiet virkelig medvirker? De vil derfor sikkert gøre mig den Tjeneste at oplyse mig *saa snart* De kan herom, for Hr. Stead trænger paa for at faa mit Svar.-

Med alle gode Ønsker
Broderlig Deres
(Sign.) *J. Keir Hardie*

10, Nevill's Court,
London, E.C.
April 28th. 1913.

Mr. Th. Steining,
Remersgade 22,
Copenhagen, Denmark.

My dear Comrade,

I am greatly obliged by your very interesting letter of the 27th current, to which I hasten to reply. The circumstances are these. In this country there is a very strong religious organisation known as »The Brotherhood.« It is not connected with any church or denomination. Its organisation is almost entirely in the hands of the workingclass, and most of its leaders are active Socialists. The main object of the Brotherhood is to proclaim the social teaching of Jesus, and it has been the means of bringing Socialism under the notice of thousands of young men connected with churches who otherwise might have remained outside our influence for many years more. Most of our Socialist speakers speak occasionally under the auspices

of the Brotherhood, and three years ago I went to Lille in France, and addressed a great Socialist demonstration there also under its auspices.

The proposed visit to Scandinavia, however, is not strictly under the auspices of the Brotherhood, but of a Social Settlement here in London, which has been in Charge of the Brother of the late W.T. Stead ever since its foundation twelve or fourteen years ago. I do not know whether you have these Social Settlements in Denmark. I do not lay much store by them, but they are strictly nonsectarian, and do a great deal of very useful social work in poor neighbourhoods. It was Mr. Stead, the head of this organisation, who invited me to join the deputation which he was organising to visit Scandinavia. He gave me the assurance that the trip was being jointly organised between certain religious bodies there resembling our Brotherhood, and the Socialist and Labour Parties. Before even discussing the matter with him I wrote you, and the other Leaders of the Movements in the three countries, my former letter, and judging from the replies, apart from your own, I concluded myself justified in accepting the invitation, which I accordingly did. The other visitor is Mr. Arthur Henderson, M.P., a leading Trade Unionist, and a Fabian Socialist.

That is the story so far as I am concerned. But now, in more definite reply to your letter of the 27th let me say that in any address we shall deliver, at least I speak for myself, the object will be to show that the church of practically all denominations is antichristian, that Christ's gospel was really a social message with Communism for its end, and that the ruling classes have so distorted his teaching as to turn it to their own use. I understand these meetings are to be organised on a nonsectarian basis. That they are to be joint conferences between Labour organisations and religious bodies, and I should anticipate that one certain outcome would be to make it more difficult for the churches or organisations connected with them to continue their hostility to Socialism and the Socialist Party.

At the same time, I will cancel the engagement at once if there is going to be the slightest feeling amongst my Socialist comrades that it would in any way prejudice or injure them in their work. My first object all the time and everywhere is to help the Socialist movement, and it was in the hope that such might be the outcome of the visit that I finally agreed to accept the invitation. As soon as you have come to a decision I should be glad to learn the result, and meanwhile,
With all Good Wishes and Fraternal Greetings,

I am,
Yours sincerely,
[sign.] *J. Keir Hardie*

28. Apr. 1913

Hr. Th. Stauning, Kbh.

Kære kammerat,

Jeg er Dem meget taknemlig for Deres meget indholdsrige Brev af 27. ds. og svarer herved hurtigst. Her i Landet findes en meget stærk, religiøs Organisation, kaldet *The Brotherhood (Broderskabet)*. Direkte står det ikke i Forbindelse med nogen Kirke eller Sect. Styrelsen er næsten udelukkende i Hænde paa Arbejdere, og de fleste af Lederne er aktive Socialister. Hovedformaalet er at virke til Forstaaelse af, at Jesu Lære fremfor alt er en Lære om social Ordning af Samfundet, og denne Organisation har evnet at bringe Tusinder af unge Mænd til at forstaa Socialismen, Mænd, der staa paa en kristelig, religiøs grund og ellers sikkert vil være forblevet ganske udenfor vor Indflydelse endnu i mange Aar. De fleste af vore socialistiske Talere talte af og til efter Indbydelse af denne Organisation, og jeg har selv fulgt en saadan Opfordring, da jeg for tre Aar siden talte i *Lille* i Frankrig til en meget stor Forsamling ved en socialistisk Demonstration i denne By.

Det paatænkte Besøg i Skandinavien sker dog egentlig ikke paa Foranledning af denne Organisation, men ledes fra en social Forening her i London, der er blevet styret af en Broder til afdøde *W.T. Stead*, lige siden dens Stiftelse for en 12-14 Aar siden. Jeg ved ikke, om man i Danmark har saadanne sociale Foreninger, saakaldte »settlements« - Personlig gør jeg ikke meger af dem. De holder sig iøvrigt uden for enhver sekt-agtig Bevægelse, og udretter en hel Del nyttigt Arbejde i de fattige Kvarterer. Det var Hr. Stead, der bad mig om at slutte mig til det Udvalg, der skulle rejse til Skandinavien. Han forklarede, at Rejsen organiseredes af religiøse Forbund, der lignede det omtalte »Broderskab« i Forening med det socialistiske Parti. Men jeg gav intet bestemt Tilsagn om at deltage, skrev først til Dem og de andre skandinaviske Førere, og da Sverig - Norge svarede ret gunstig og Deres første Brev heller ikke var helt afvisende, mente jeg at kunne forsvare at modtage en Indbydelse, som den omtalte. Den anden Deltager er Hr. Henderson, en af vore Førere indenfor Fagforbundene; han er »Fabian« Socialist.

Men som egentlig Svar paa Deres Brev af 25 ds vil jeg tilføje at, for mit eget Vedkommende, vil jeg, i mine Taler paavise, at den officielle Kirke i alle dens Former i alle Lande i Virkeligheden er antikristelig, at Kristus' Evangelium derimod er et socialt Budskab, hvis Maal er *Kommunisme*, og at Kristi Lære er ganske forvansket og falsk fortolket af de herskende Klasser, for at anvende den i disses egen Interesse. Jeg gaar ud fra, at disse Møder ikke skal ledes ud fra nogen enkelt bestemt Sekts Opfattelse, og at et Resultat af dem kunne blive, at forskellige religiøse Retninger søger et Samarbejde med Arbejdsorganisationerne, for at gøre det vanskelig for den officielle Kirke at vedblive med deres fjendtlige og afvisende Holdning over for Socialismen og det Socialistiske Parti.

Men hvis mine socialistiske Kammerater mener at min Optræden her vil blive

endog kun i ringe Grad til Skade for deres Arbejde, tager jeg mit Løfte tilbage; for jeg vil ikke være med til ad nogen Vej at modvirke vor Bevægelse. Jeg har altid kun ønsket, og vil altid kun ønske at fremme Socialismen, og det var kun, fordi jeg tænkte, at min Medvirken her kun blive til Nytte for vor Sag, at jeg, efter adskillig Overvejelse, ikke sagde absolut Nej til Indbydelsen.

Jeg beder Dem derfor hurtigst at sige mig Deres *aldeles bestemte* Mening om disse Ting, hvad vil faa afgørende Indflydelse paa min Stilling ang. denne Indbydelse, og forbliver

med de bedste Ønsker og
min broderlige Hilsen
Deres ærbødige
[sign.] *Keir Hardie*

Redaktionel note: Med forfatterens tilladelse har redaktionen udvidet de oprindelige biografiske oplysninger i noterne 1, 2 og 17 og har tilføjet kommentaren i note 3 samt tillæggene.

Social democrats and social Christians Stauning and Keir Hardie in 1913

In 1913 James Keir Hardie, the 'grand old man' of the British *Independent Labour Party* was invited to take part in a lecture tour of the Scandinavian countries to be sponsored jointly by the Scandinavian Social Democratic parties and various local religious organisations. The initiator and organizer of the trip was the Rev. Francis Herbert Stead, a brother of the noted journalist. The background for Stead's initiative was a series of annual »Labour Weeks« since 1910, at which prominent members of the British *Labour Party* gave talks to working men on subjects relating to social politics and Christianity. After some of these talks had been translated into Danish, Stead established contacts in the Scandinavian countries and planned to collaborate with them in spreading the message of social Christianity to the workers of Scandinavia and Finland. It was as part of this arrangement that Hardie as well as Arthur Henderson, the secretary of the *Labour Party*, were invited to tour the Nordic countries in the autumn of 1913.

From the very outset Hardie was concerned to verify to what extent the Scandinavian Social Democratic parties really were involved, and therefore he wrote directly to the leader of the Danish Social Democrats, Thorvald Stauning. This initiated a correspondence of at least two letters from Hardie and four from Stauning, in which the former gives an interesting appraisal of Christian social work and the relation of the Christian churches to »Christ's gospel« which »really was a social message with Communism for its end«, and in which Stauning pictures the Danish Christian worker organisations as subversive to the organisation and purposes of the Social Democratic labour movement. As a result of Staunings attitude and warning that Hardie's and Henderson's participation in the arrangement would be turned against the Danish socialist party, Hardie put off the trip, and the sister parties in Norway and Sweden withdrew their original tentative support to the arrangement. (Both of Hardie's letters are reproduced in their original English in the supplement - *Tillæg II* - on the preceding pages.)